SZINHÁZ.

MAGYAR DRÁMÁK, IDEI DRÁMÁK.

(SZINHÁZI SUMMÁZÁS, SEMMI MÁS.)

□ Rengeteg napszakok univerzális perspektiváján keresztülszűrődnek sugaraik agyamba. Az idő örvénylő értékmérője meghámlasztotta intenzításukat. Csak a nemes értékek maradtak egybeszőve, a többiek kiválasztódtak. Számban, nagyságban szerénykedő martalék, néhány érzés, kevés szín, gondolat, de erősségben mind szilárdak. Belemarták magukat a lélek rekeszeibe, átitatták falait, kitörülhetetlenűl beleették lényüket, elemünkké váltak. Nem feledjük többé, bár néha nem sejtjük származásukat és érezzük, hogy értük érdemes volt szemlélődni a darabon, mert burkukban maradandóság ragyog.

□ Magyar drámák, idei drámák . . . elfogódás viharzik felém. Vérünk átlagban az epikumot kedveli, azért ermeli, fejleszti; a lirában sokszor idegenkedés gyötör, a drámában pedig mindeddig jégzajlás van, nehezen tudunk rálépni. Voltak és vannak drámairóink, akiket átfog a nagy cselekvések s alkotások ereje, talán akarással némi kivitelben is büszkélkedhetünk, de mindez leplezetlenségében, nem bánom, kimondom, bár hallom a szitkokat, nagy mértékben való vanitas. Gyarapodnak mennyiségben, mert műveiket sóvárogja a szinház, mert sóvárogja a közönség: kölcsönös óhajáramlat törvényszerűségében termelődnek. Könnyedképzelmű novellistáink vannak, kiesztergályozzák a drámát és dialogizált faragványuknak valami különös, gyakran oda nem való szinezetet adnak. Csaknem minden mai drámairó az epikumnak az embere: az epikumban otthonosak, benne nevelkednek, lehelésük belőle táplálkozik, a másik műfajba a kirándulás ingere vonza. Mindegyik kisajátítja belőle részét, amely gyakran közeledést mutat és izgalmasan érdekes jellegű művészetnek lesz gyökerévé. Műveik az őszinte megfogottságok, stilusos eltünődések, súllyal törekvő kenetességek kereteit vallják a magukénak, végigjárásuk nem unalmasságtól habzó probléma tehát.

□ A Rajongó Bolzay lány túlfűtött érzelmesség halmazaival mered elénk. Megelevenedik és lüktetésével még mindig megragad egy jelenete: díszített szobájukban látjuk Kamillát és Sándort, egyiknek mámor, másiknak kínos gondok gyöngyözik ajakát; lélekzenek, örülnek, vérzenek és a végén belezuhannak a nagy örvénybe, amelyet előroppantott számukra, elkerülhetetlenül kieszelt, szenvedéses sorsuk. Jól mondom: kieszelt; mert a történet elzokogása merev néhol húst és színt nélkülöző szabatosságokon, szinte szabályokon vonaglik végig. Nehézkes konstrukció és némelyek szerint következetességhiány vág rést, különben kiváló értékének tükrén.

□ A „Testőr" és „A becstelen" szerzői, értenek a koncepcióhoz, de nem a hitelt keltéshez. Léptennyomon tartózkodóan kétkedünk: nem hihetjük semmilyen akarással, hogy a férj testőrruhában, felismerés nélkül hódíthassa vissza asszonyát és nem, hogy a ház barátja kizsákmányolás nélkül hagyná a feleség karjaiba omló, ölelő szerelmét. Eddig ezen tényezők csoportosulása nagy mértékben cserepekké zúzza e drámák becsének mértékét.

□ Lengyel Menyhért „Prófétá"-ja, „A sárga liliom" és „A zseni" skálafutamain egy közös betegségzsinórzat teregetődik végig. Magukban nem élnek, nyöszörögnek, külső támogatást keresnek vibrálásukkal. Mozgatókat hajhásznak, rávetik magukat a szinpadra, rejtelmeinek igábahajtásával törekednek felfelvergődni, mert önmaguk még csak közönség-hatás kipréselésére is bénúltak. Alakítással, díszletekkel kisérlik zománcozni a kongást, pedig érzik, látják, hogy az kopik, kifényesedik. És megoldja magát a valóság: az üresség. Sorok között megirt drámák: vallották róluk gúnyteltséggel komolykodó, hivatalosan dícsérő, pajtáskodó kritikusaik is, menekültek, mert érzékeik rátapintottak réseikre, amelyeken keresztűl pompásszínű palotáik minden oldalról bevehetők. Az igaz, fortélyos mechanizmusuk végeredményben

kiügyeskedte a közönség megnyerését. De kérdés hogyan, mivel? Az egyik izgatóan fehér asszonytestekkel, a másik és harmadik ezeken kivül megvásárolható, lélekhánytorgató témájukkal, cigánymuzsikájukkal, derűs-diadalmas zongora-zenéjükkel. Emberei zsongták, hogy csak ezekért keresték fel: fürkész zsonglörügyességgel intézték számításaikat, beláttak a tömeg-izlések kamráiba és kovácsolásuk bevált teljességében. De én érzem helytelenségeiket és azt tartom, hogy kábító technikájukban a pogányság egy neme rajzik, ami szerencsére, csupán ingó, pillanatnyi.

□ A „Drághy Éva esküje" és „A parasztok" a néplélek puritánságába markolnak horgukkal. Néhol gazdag rakománnyal robognak, másutt gyöngével, silhuetteket, festőiségtől remegő rajzokat adnak. Illanó látásaik, megérzéseik, helyenként ügyes drámai láncszemekké anyagtalanodnak, de az egésznek értéke ehhez képest megcsökken. Az egyetemes szemlélés összefogó ereje nem izmosodott meg bennük, messziről, ebben domborodik ki főbetegségük.

□ És végül: szinte összezsugorodó szerénységgel rémlik fel a sikeresebbek közül, az értékben talán egyik legsikeresebb dráma, Móricz Zsigmond műve, a „Falu". Három rövidke paraszt darab, de telve megértő reálizmussal, szelid, nyugodt racionálizmussal. Nem a töprengés vergődő Hamletjeit dobja elénk embereiben és nem a lanyha szenzibilitás nélküli értelmiséget, mint Plató mondja: a kétlábú, tollatlan állatot. Az igazságot keresi türelmetlenségével és sans phrase et sans phaçone, a munkás köznapit vonultatja föl. Ezt szeretjük bennük, ez a rész az, mely megragad, mert benne célja ideáljához közeledik. Mindegyik meglebeg előttünk, ujra szemléljük őket, megmelegedünk vérhullámaiktól és mintha „hinwegtauschung" forgatta volna fel az idő szabályait lehelljük pihegésüket. Nem feledhetjük, amit izzásuk rebeg nagyszerűségében: sugaras, mámoros szerelem, nem pusztán lihegő kacagása, hanem kínszenvedéses nyöszörgése, tragédiája is vagy vágyakozásból élő emberiségnek: mindenkit elérsz és jogos és megillet a tőled való reszketés. Erre vezetett az ő megismerése, de hiába, mert az emberek a tiszteletreméltó hazugságokat kedvelik. Csak ritkán a merev igazságot. Nem szeretik hűséges képmásaikat nézdegélni, azért nem vergődhetett nagyobb sikerre. Azonban ezt más okok is támogatják; valami korlátot kellett volna vetni ötletességének és erősebben kiaknázni a természetességben meghúzódó humort: megvan benne a műfaj megértése, de még tömérdek fázist kell meglépnie a teljesség magaslatáig.

□ Ennyi az összeg. Ennyi és nem több. Talán még lehetne egyet-kettőt előbányászni, de azoknak a súlyát mértéktelenül megtépázta az idő szitáló távlata. Alig tizennégy-tizenöt jelentősebb magyar darabot alakitottak az idén a belső szinházakban. De még ez is felülmúlja a multat. Csaknem mind külön irány, külön szinezetek ösvényein libeg. Az egyik a naturalizmust pártfogolja, a másik a romanticizmusra veti magát, a harmadik az olcsó érzelgősséget rántja kenyeréül. Az egyik tennysoni formatökélyt abroncsoz magára, a másik mindent felejt; többen a francia kollégáiktól tanulnak, többen egyéb irodalmakból. Csupa külön vonalak, amelyek eredményükben tétovázást mutatnak. A magyar dráma habozik az ösvényválasztásban. Kérdezzük: merre gördül? És nem kapunk rá feleletet. Nem tudunk határozott választ előcsiholni, még akkor sem, ha egy-két környező esztendő körében irányozzuk is vizsgálódásainkat. És miben rejlik ennek oka, miért? Drámai avatatlanságban, avagy a mindenben megnyilvánuló lázpiros forrongásban keressük-e a habozó irányválogatás gyökerét? Azt hiszem, az utóbbiban. Csak egyet látok pozitivságban ragyogni, amit Macaulay mondott Boilauról: embereink az egyszerűségben erővel övezkednek, de megbotlanak a körülményességek rendszerein. Ez igen fontos dolog és igen jelentékeny, mert benne szilárd biztatás és tömör, beváltást igérő remény igérgeti magát.

□ És tudnunk kell, hogy mindez benne kavarog a fejlődésben. Hiszen semmit sem lehet kivágni, kiszakitani, megölni. Minden összetartozik és az egyik dolog beléolvad a másikba. Drámai irodalmunk láncszemekkel fejlődik, gondoljunk csak a multakra, a régiekre. Most készülődünk, lassan izmosodunk a nagy kibontakozásra, amelynek megteremtője még a homályban, messze dereng. Felkészülünk és várásunkban túlnézünk a fellegeken, bele a halovány végtelenbe, ahonnan csillanás villan elénk, mint a koromszemek elé a lámpafényben.

SZENT SEBESTYÉN VÉRTANÚSÁGA.

□ Betértem a Chatelet szinházba, pedig a hanyathomlok hivogatás a körültekintés érzetét buzogtatja fel bennem. A harsonás horogvetés gyanút kelt és a felkapatottság a miértek okának vizsgálódóan szorgos megdöngetését hajhássza mozdulásra. A legnemesebb értékek diadalmas szerénységgel büszkélkednek, pompázó tartalmunkat csak a kiváltságosak megismerést sóvárgó belsőjének bontják ki; az önkéntes ruhaoldozás mindenha gyöngeségeket takar. Talán hipnotizáló csaléteknek lehetne keresztelni az ilyet: rögzíti le egy ódon-régi philosoph.

□ D'Annunzio misztériumát adták és mit nem vártam: nála vagyok kénytelen az idők távolának erőfosztó festékvonására hivatkozni. Megreszket még erejében, ügyesen nyergeli mechanizmusát, de túlnan megroggyan szilárdsága. Zsongó lirizmusa megragadó ellenállhatatlanságával beléárad lelkünkbe, talán olaszosan izzó lendületeivel magához is delejez, de lehellete intenzitásának telítettsége, nem a régi telítettség, felfogó megérzésének színfoltjai nem a régi színfoltok. Valami nyomasztóan nyügös kimerültség terjeng hanghordozásában, valami lekonyúltság, amely az öregéletű iróművészeknél szokta szürke fejét felütni,

amikor alkotóerejük símasága ráncosodik. Néhol feltartóztatható, néhol nem, de sorvasztóan fanyar nyilvánulása mindenütt megjelenik.

□ Adspirate ogni speranza: D'Annunziónál most rügyezik ébredezésre. Nem sokat koldúl már az igazi, az eleven léptű drámai művészet nehézséggel csikorgó závára előtt: kitanúlta s magába ömlesztette, hogy mindennek lényege a szuggesztiv erőben, az elfogadtatás birásában rejlik és a „Szent Sebestyén vértanúságá"-ban teljességében ennek rendeli alá magát. Műveletében a képek ékítésére, a hangulatokra irányozza formáló energiájának javát, alig pillantunk bonyodalmat, átláthatatlan ütközéseket. Csupa szinesveretű sujtás nehezedik konstrukcióira, amelyek ragyogva díszlenek és finomcsengésű hangárnyak, ékes benyomás-emlékek előcsiholására vannak hivatva. Fenségesen tud verselni, de misztériumában az elementáris erő már lazább pendítésű, mint volt, indulatai, szenvedélyei gyakorta már kiizzásnak indúlt, lehiggadt szenvedélyek. Általában pedig teljességében érezzük, hogy benne oly művésszel állunk szemközt, akinek művészete fordulópontra gördült.

□ Tárgyát is kétkedéssel szemléljük: Diodesian császár ijjászának, Szent Sebestyénnek rajongásig fokozott keresztényi hitbe merült életét ömleszti formákba. Elővonultatja feddhetetlen vallás-hűségét, lelkesüléstől duzzadó térítő harcait, amelyeket két keresztény testvérnek érdekében küzd, akik a magasztos vértanúhalál vagy a pogánymódra való áldozás közti választásra vannak itélve. És tovább bogozza a láncszemeket: érzékítésre vetíti lelkének vallásos extázisba fuló önfeláldozását, amikor megrohanja a mágusok kenetesen fortélyos megvilágításait, kibontakozásra rántja a varázssátorok szemfényvesztést burkoló rejtelmeit. Végül pedig, amint csodával igazolja istenének hatalmát, szentségének nagyságát, amelyért midőn vérét engedi patakzani nem érez mardosó kínt, nem fájdalmat, hanem ellenkezőleg átszellemült édességet, gyönyört. Mert érte dicsőség meghalni: a mártirhalál menybe visz, a martirhalál megdicsőülést jelent. Evvel a gondolattal omlanak alá a függönyök.

□ Látjuk: maga a cselekmény pogány áldozások füstölő gőztől itatott korszakaiból van merítve; vagy mondjuk: előrántva. Az előráncigált dráma pedig mindjárt a priori alaplényegének belsejében hordja romboló helytelenségét. Mert megőrizhet-e részecskéiben tömérdek időszakaszain keresztűl annyi erőenergiát, hogy avval dobogó elevenségének érzetét tudná bennünk felkelteni? Azt hiszem: nem. Talán: senkinél és sohasem. És ez okozza minden időhöz kötött drámának perspektivában való megöregedését' a történeti drámák napjainkban való kimerülését s mint a jelen esetben is a leáldozott korok mai megjelenítésének gyöngeségtől szivárgó reménytelenségét. Mert korunk embere, mint a gyermek tortáján a roppanó diót, a drámában önmagát keresi és D'Annunzio alatt is megingott a nyereg, midőn most hátrafelé hulló síneken mert ösvényt vonni.

□ De megingása szinte a rengés határain mozog. Mert vannak, akiknek veretes latinsága csupán a nyelvben szövődik össze, vannak, akiknek latinsága áthat hullámaival a vérbe, neki egész élete volt s lelkének vihara most is megnyirbálta. Franciául peregteti hangját, helyenként a régi krónikák szines skáláján, de néhol valami elfojtódottság, vonagló tikkadtság ömlik beszédébe. Még Debussy pompagazdag hangszerelésű muzsikája és a drámai karnak sejtelmes ének-zajgása sem birt lehelletet önteni dikcióiba. Ritmikus szókötegei korhatagon-szegénynek bizonyultak, sőt a muzsika hatásában még szegényebbnek, inaszakadtan szegényebbnek.

□ A megjelenítő szinészek pedig rutineosan szoros összjátékkal törekedtek magukba markolni, testöltésre pattantani szerepeiket. Érdekes: a martirhőst nő játszotta, Rubinstein Ida asszony, az uralkodót Des Jardins, a megtérített anyát: Sergin Vera, valamennyien kiváló, tehetséges erők. De a nemesen stilizált alakítások kizökkenthetik-e az irót sodródásának medréből? Aligha. Neki a tiszta harangzúgástól távolodnia kell, már joga ébredt a primadonnapózra, hangos dobveregetésre, amely lármás mosollyal csábítja körébe a tömeget és nagyot mutató belsőjének mélyén: gyöngét, erőtlent rejteget.

MUNKÁCSY SÁNDOR.

Szalay Pál rajza